

1

Berlijn
Juni 1942

Mijn allerliefste schat,

Mijn hand trilt terwijl ik hieraan begin, mijn eerste brief aan jou. Ik zal proberen niet te huilen, want dan vlekt de inkt en lopen de woorden misschien in elkaar over en kun jij ze niet meer lezen. Ik ben zo overstuur dat ik bijna niet weet wat ik moet schrijven. Ik hoop dat jij en ik op een dag samen kunnen gaan zitten om deze brieven te lezen en dat ik dan kan uitleggen wat ik niet kan schrijven.

Maar in mijn achterhoofd loert de angst dat ik er niet zal zijn en dat je ze alleen zult lezen. Misschien ben je dan wel een jonge vrouw, en ik word zo blij als ik eraan denk hoe mooi je zult zijn. Er is zo veel dat ik je wil vertellen, dat je móét weten. Als ik bedenk dat je al die dingen misschien wel nooit zult weten, krijg ik het gevoel dat mijn lichaam in tweeën zal breken en mijn tranen de kamer blank zullen zetten. Je kunt onmogelijk weten hoeveel ik van je houd, dat mijn hart in precies hetzelfde ritme klopt als het jouwe, ook al ben je niet meer bij me. Maar ik loop op mezelf vooruit. Ik zal mijn uiterste best doen, liefje, om de emoties die mijn hoofd vullen de baas te blijven en je een begrijpelijke brief te schrijven.

Ik hoop dat je naam nog dezelfde is, want je bent vernoemd naar mijn mama, jouw grootmoeder. Ze is de dapperste, meest fantastische vrouw die ik ken, en ik bid elke dag dat ik je op een dag aan haar zal kunnen voorstellen. Ze wordt vast net zo dol op je als ik. Ebee was de bijnaam die je vader en ik je hebben gegeven op de dag dat je werd geboren.

Waarom ben ik vandaag aan de brieven begonnen? Omdat ik ben

aangehouden. Ik moest met de gammele, oude fiets wat eten brengen naar het gezin waar Herr H. verborgen zit. Herr H. was de vioolleraar van mijn broer en ik weet nog dat ik altijd bang voor hem was omdat hij een erg strenge man was. Hij pakte mijn broer nogal stevig aan. Maar nu begrijp ik dat hij dat deed omdat mijn broer zo veel talent had. Tegenwoordig is hij niet streng en hard meer. Hij huilt nu vaak en wil weten wat er gebeurt buiten het kleine, raamloze kamertje waar hij in woont.

Toen ik naar huis fietste, werd ik aangehouden door een Duitse soldaat. Hij wilde mijn papieren zien. Dat gebeurt soms als we pech hebben. Maar deze man was slimmer dan veel van die andere stomme kerels met uniformen en geweren, en hij nam me aandachtig op. Toen beschuldigde hij me er plotseling van dat ik Joods was. Volgens mij dacht hij dat ik het van schrik misschien wel gewoon zou toegeven. Ik deed alsof ik geschokt was en van het idee gruwelde. Ik zei tegen hem dat Joden vuile ratten zijn en dat ik er beslist niet een ben! 'Mijn vader is Duits, maar mijn moeder is in Milaan geboren, en ik heet Francesca Albrecht. En ik ben hier geboren. Mijn vader vecht aan het front en ik ben een goed katholiek,' zei ik.

Hij vernauwde achterdochtig zijn varkensoogjes, en dus begon ik het Weesgegroet op te zeggen: 'Wees gegroet, Maria, vol van genade. De Heer is met u. Gij zijt de gezegende onder de vrouwen, en gezegend is Jezus, de Vrucht van Uw schoot.' Hoewel ik de woorden niet geloof als ik ze opzeg, merk ik wel dat ze me in angstige tijden troosten.

Hij vroeg me hoeveel discipelen Jezus had en ik zei dat het er twaalf waren. Daarna vroeg hij hoeveel dagen Jezus in het graf had gelegen en ik zei drie. Ten slotte vroeg hij ook nog wat de derde zaligspreking was en toen raakte ik in paniek. Ik zei dat ik het niet wist en vroeg of het niet iets was over zuiver zijn en naar de hemel gaan? Hij knikte en glimlachte en zei dat het was: 'Gelukkig de zachtmoedigen, want zij zullen het land bezitten.'

Dat ik niet al zijn vragen had kunnen beantwoorden, scheen in zijn ogen te betekenen dat ik werkelijk katholiek was en geen Jood die deed alsof ze een echte gelovige was. Hij zei dat ik snel moest doorfietsen en dat ik moest uitkijken, omdat er veel dieven en hongerige

mensen op straat waren die me misschien kwaad zouden willen doen. Ik racete zo hard ik kon naar huis.

Het scheelde niet veel. Met één verkeerd antwoord had ik me een ramp op de hals kunnen halen. We leven voortdurend met de nukken en grillen van die soldaten en ik heb ze op straat mensen zien doodschieten die opstandig waren of te bang om een vraag te beantwoorden. Ik vind het vreselijk om mijn geloof en afkomst te verloochenen. Dat voelt alsof ik alles waarin ik ben opgevoed verraad. Maar als hij me niet had geloofd, als hij me had gearresteerd, me rechtstreeks naar het treinstation had gebracht en me op een van die gevreesde treinen had gezet, zou jij nooit weten wie ik was en dat ik je niet heb weggegeven. Het feit dat je hier niet bij me bent, breekt mijn hart en verscheurt elke dag opnieuw mijn ziel.

Dus zit ik met een kostbaar, blanco vel papier voor me in de kelder van het huis in Charlottenburg, waar ik woon. Ik heb besloten erop te schrijven en het op een veilige plek in de muur te verbergen. Overal in deze ruimte zijn losse bakstenen met gaten erachter, en ik zal mijn brieven in verschillende gaten stoppen, zodat de kans minder groot is dat ze allemaal worden gevonden. En ik zal schrijven in de taal van mijn geloof, de taal die ik als jong kind heb geleerd, zodat ze alleen gelezen kunnen worden door mensen die begrijpen wat ik doe.

Als ik klaar ben, neem ik ze mee naar Meme en zal ik haar vragen ze aan het echtpaar te geven dat voor jou zorgt. Het is te gevaarlijk om je hier bij ons te hebben, dus zijn zij jouw net-alsof-papa-en-mama tot deze hel voorbij is. Ik denk voortdurend aan je en stel me voor dat je op een veilige plek woont, met dieren, vers voedsel en zonneschijn. Als de slechte Führer is verslagen, komen je papa en ik je halen. Dan gaan we in een prachtig huis bij een meer wonen. We zullen dan gaan zeilen en zwemmen en zullen in vrede bij elkaar leven, ver van deze beangstigende stad. En dan lachen we vaak en zullen we je opvoeden in mijn geloof.

Maar wie ben ik eigenlijk? Ik heet Ruby. Ik zou je graag mijn echte naam vertellen, maar als deze brief wordt ontdekt, zou hij voor ons allemaal de dood kunnen betekenen. Voorlopig zullen we het dus

met schuilnamen moeten doen. Ik ben je mama. Vier maanden geleden heb ik je boven in een slaapkamer het leven geschonken. Mijn beste vriendin fungeerde als vroedvrouw en ook een dokter en een tandarts – die allebei bij onze groep horen – stonden me bij. Je papa ijsbeerde door de zitkamer en wachtte. Hij is erg ongeduldig, dus dat was moeilijk voor hem. Maar we werden allebei direct verliefd op je: je was zo'n lieve baby!

Ik wil je zo veel over je papa vertellen. Hij is erg intelligent en grappig en zachtaardig en vriendelijk. Toen jij nog heel klein was, wiegde hij je in zijn armen en zong hij Pruisische volksliedjes voor je. Hij heeft sterke handen en kleine krulletjes die plat tegen zijn nek liggen. Ook heeft hij prachtige, blauwe ogen. Hij is de liefde van mijn leven en geeft me het gevoel dat ik veilig ben terwijl de hele wereld zichzelf lijkt te verscheuren. Zonder hem zou ik zijn gestorven van eenzaamheid en het verdriet om mijn familie, die ik zo mis. Maar voordat ik je meer over hem en ons leven vertel, moet ik je over mijn familie – jouw familie – vertellen en over alle fijne mensen bij wie ik ben opgegroeid.

Dr. Kobi Voight liet de brief op zijn buik vallen en keek naar het plafond. Dus dit stond er nu op dat vreemde vel papier met het onleesbare schrift en de prachtige potloodschetsen. De schrijfster, Ruby, was Duits, net als zijn moeder, en had geleefd in de Tweede Wereldoorlog, net als zijn moeder. Het leek erop dat ze een enorm offer had gebracht en haar pasgeboren dochttertje had afgestaan. Waarom? Als ze ondergedoken Joden eten had gebracht, werkte ze misschien wel voor het verzet. Een heldin, een moedige, jonge vrouw die weerstand had geboden aan het naziregime. Hoe was het met haar afgelopen?

En hoe waren deze brieven bij zijn grootmoeder en vervolgens in het bezit van zijn moeder gekomen? Zijn moeder dacht dat oma Gunther ze vanwege de mooie tekeningen op een braderie had gekocht; ze kon ze niet lezen, omdat ze in het Hebreeuws waren geschreven.

Zijn moeder was in Berlijn geboren, maar de familie was

naar Melbourne gekomen toen zij acht jaar oud was; de ouders van zijn vader kwamen oorspronkelijk uit München. Daarom had Kobi zich in zijn jeugd soms ‘Duits’ gevoeld. Maar de laatste tijd had hij het gevoel gekregen dat een groot deel van zijn wezen ontbrak. Zijn grootouders van zijn vaders kant waren overleden, maar de herinneringen waren nog helder. Nu was hij hier in Berlijn en op de een of andere manier had hij het gevoel dat hij iemands familie bespioneerde. Hij pakte de brief weer op.

Mijn eerste herinnering is een tekenles. Mijn tekenlerares heette Madame St. Claire. Mama vertelde me dat ze Frans was en dat ze voor de Eerste Wereldoorlog met een Duitser was getrouwd. Die man was omgekomen toen hij in de slag aan de Somme tegen de Fransen en de Engelsen vocht. Ze was bij zijn ouders in Berlijn blijven wonen en had voor hen gezorgd terwijl ze wachtte tot hij thuis zou komen. En toen dat niet gebeurde, was ze bij hen gebleven. Ik begreep toen niet hoe moeilijk het moet zijn geweest om Française te zijn en tijdens die oorlog in Berlijn te wonen. In die tijd nam ik alles als vanzelfsprekend aan, dacht ik dat mensen altijd aardig zouden zijn, en kwam het geen moment bij me op dat ze ‘verschillend’ konden zijn.

Ik weet nog dat ik onze lessen het liefst in de zitkamer wilde volgen. De jongens kregen hun muzieklessen in de muziekkamer, dus waarom zou ik mijn lessen niet in de zitkamer mogen hebben? Maar mama zei dat ik dan misschien op haar mooie tapijt zou knoeien, dus tekende ik aan de grote, houten tafel in de keuken. Madame St. Claire droeg altijd parfum en ze rook naar de geurige zomerbloemen in onze tuin. Haar haren waren rood en ze droeg ze opgestoken in een knot boven op haar hoofd. Haar handen waren ruw, waarschijnlijk omdat ze het huis van haar schoonouders moest schoonmaken. Maar ze kon prachtig mensen tekenen. Ze leerde me hoe ik cirkels kon tekenen en waar ik dan de oren, ogen, neus en mond moest plaatsen. Ook liet ze me handschriften kopiëren, zodat ik prachtige letters kon schrijven. Ze zal nooit weten hoe die vaardigheid me de afgelopen twee jaar van pas is gekomen!

Op een dag maakte ik een cadeautje voor haar. Ik tekende haar

ogen. Ze had de droevigste ogen die ik ooit had gezien en ik probeerde ze in mijn tekening te vangen. Toen ik mijn cadeau aan haar gaf, hilde ze, trok me tegen zich aan en noemde me haar 'Jolie petite chose'. Maar ze zei er wel meteen bij dat ze hilde omdat mijn tekening haar zo blij had gemaakt. Ik geloofde dat toen en ik wil dat jij het nu ook gelooft.

Het enige waar ik nog meer van hield dan van tekenen, waren de sterren in de nacht. Soms ging ik uit bed en sloop ik de achterdeur uit. Dan ging ik in de tuin staan en keek ik naar de hemel. Een keer vond papa me, bracht hij me een deken en keken we samen naar de lucht. Hij vertelde me wat de sterrenbeelden waren en hoe ver weg ze stonden. En hij zei dat ik, waar ik later als volwassene ook zou zijn, altijd naar de lucht kon kijken, in de wetenschap dat hij er dan ook naar zou kijken en we dan dus toch nog samen zouden zijn. Hij was een sentimentele man, papa, met een groot hart. Ik kijk nu vaak omhoog naar de sterren en vraag me dan af of hij er ook naar kijkt.

En waar woonden we? In een heel groot huis niet ver van de Brandenburger Tor. Boven waren veel slaapkamers en badkamers, en beneden waren een paar prachtige ontvangstkamers. In mijn slaapkamer stonden een bed, een klerenkast, een ladekast en een bureau waar ik mijn huiswerk aan kon maken.

Mama had een zijden spreij voor mijn bed geborduurd met in het midden de davidsster, een dreidel, een menora, een Thora en mijn naam in het Hebreeuws. Al mijn poppen zaten of stonden op de brede vensterbank en ik trok ze kleertjes aan die in een klein klerenkastje hingen dat mijn oom voor me had gemaakt.

Hij had voor Dee ook een kastje gemaakt waar hij zijn dreidels in kon bewaren. Dee was heel trots op zijn verzameling tollens. Soms vergeet ik dat jij niet zult weten wat die woorden betekenen. Een dreidel is een tol met vier vlakken, met op elk vlak een Hebreeuwse letter. Je speelt het spel met Chanoeka. Dee speelde graag om een pot met geld, maar papa liet hem meestal om snoepjes spelen. Het is een kansspel en afhankelijk van de letter waar de dreidel op blijft liggen, krijg je de hele pot op het midden van de tafel, de halve pot, niets of moet je iets in de pot stoppen.

Papa bezocht kunstgalerieën als hij in andere steden in Duitsland was en bracht dan reproducties van bekende schilderijen voor me mee, die ik in mijn kamer kon hangen. Ik hield het meest van da Vinci's Portret van een Muzikant, van Rafaels Dame met de Eenhoorn en van de schilderijen van Albrecht Dürer, en dan vooral Haas en De Grote Graszode. In de hal bij onze voordeur hing een origineel schilderij van Dürer; het was een portret van een voorouder van mijn moeder, en zij lijkt ook wel op hem. Hij had krullen die tot aan zijn schouders reikten en lichtbruine ogen die bijna groen waren, net als die van mama. Dee zei dat hij heel trots was en op ons neerkeek, maar hij leek mij wel vriendelijk en hij droeg prachtige kleren; hij was vast heel rijk geweest.

De mooiste kamer van het huis was de officiële ontvangstkamer. Als gezin zaten we altijd in de zitkamer, maar de officiële ontvangstkamer was voor gasten. Daar had mama haar fraaiste schatten uitgesteld: de robijnrode schalen van Venetiaans glas en haar twee Fabergé-eieren. Ach, wat hield ik van die eieren! De buitenkant was bedekt met email in de kleur zee en gras, om het midden zaten piepkleine diamantjes en op de bovenkant van het ene ei zat een grote smaragd! Als ik lief was geweest, haalde mama er een uit de vitrine en mocht ik het aanraken en openmaken om het minuscule gouden, met diamantjes bezette koetsje dat erin zat, te bekijken.

Ik gebruikte een pauwenveer om de kleine, porseleinen beeldjes van mensen te kriebelen, want die mensjes stonden vast in hun mooie houdingen en konden zich niet krabben als ze jeuk hadden! En de ivoren sculpturen voelden 's winters zo koud aan. Er was een marmeren sokkel met de buste van een Grieks politicus erop; op een dag danste ik ertegenaan en stootte hem om, maar de buste was zo zwaar dat hij niet brak.

Op de lange eettafel stonden enorme, zilveren tafelstukken met een heleboel glanzende, gegraveerde druiventrossen erop. Dee en ik deden soms alsof we ervan aten. We hadden zo veel schitterende voorwerpen en dat vond ik heel normaal.

We hadden vooral schilderijen! In de zitkamer hing een Madonna van Sandro Botticelli. Ze had een heel blanke huid en lang, blond

haar en ze droeg een helderblauwe mantel. De kleur van haar ogen kon je niet zien, omdat ze naar de mollige, roze baby in haar armen keek. Papa zei altijd dat ze er niet bepaald Midden-Oosters of zelfs maar Italiaans uitzag, maar ik vond haar erg mooi.

Mama zei tegen me dat een van de redenen dat ze het heerlijk vond een meisje te hebben, was dat ze daardoor met haar juwelen kon pronken. Als ik klaar was met mijn huiswerk en de jongens met hun muziek bezig waren, liep ik achter haar aan naar haar kleedkamer. Dan gingen we op haar chaise longue zitten en pakte ze haar grote, zilveren sieradendoos.

O, wat was ik dol op die doos! Hij was zwaar, min of meer ovaal, had geribbelde zijanten en er waren grote, zwierige krullen op gegraveerd. Op het midden van de bovenkant stonden haar initialen: zij was ERH en ik REH. Ik besloot dat het niet gaf dat de letters in de verkeerde volgorde stonden als ik hem later zou krijgen. Als ze de deksel opendeed, leek het wel of ze de doos van Pandora opendeed. Het eerste wat ik er altijd uit haalde, waren haar parels, een dubbel snoer roomkleurige bolletjes licht, met een knopje tussen elk ervan. Daarna pakte ik de diamanten broche in de vorm van een viool die me tegemoet schitterde, haar prachtige, saffieren ring, de tiara die ze met haar bruidssluijer had gedragen en een armband met robijnen en diamanten die een cadeau van haar schoonmoeder was geweest.

Ik deed alles om wat maar paste, danste ermee door de kamer en draaide pirouettes als een ballerina, tot ze zei dat ik moest ophouden omdat ik iets zou kunnen verliezen. Ze moest er niet aan denken dat het dan zoek zou raken tussen de zijde en organza van haar kleding. Mama gaf me het gevoel dat ik een prinses was en ik geloofde dat die mooie dingen op een dag allemaal van mij zouden zijn. Ik had geen idee. Ik vraag me af waar alles nu is. Loopt de dikke vrouw van een of andere nazigeneraal ermee rond?

Om die vraag glimlachte Kobi. Hij kon zich voorstellen dat deze mensen heel verbitterd waren geworden. Zo veel schitterende bezittingen die in de handen van de nazi's waren gevallen. Hij schudde zijn hoofd om de kracht van het toeval. Hij

was kunstenaar en doceerde kunstgeschiedenis aan de universiteit van Melbourne. Zijn passie was het werk van Dürer en dit gezin had een originele Dürer in huis gehad! Hij had in de verste verte niet verwacht dat deze vreemde, oude brieven die hij uit pure nieuwsgierigheid had laten vertalen, over een origineel schilderij van Dürer zouden gaan. Natuurlijk, het was een vermogend, Duits gezin geweest en Dürer was een Duitse kunstenaar, maar toch! Het leek wel een geschenk van God, een goedkeuring voor het project waar Kobi aan wilde beginnen.

Uit de beschrijving van het meisje herkende hij het schilderij niet, en hij had het sterke vermoeden dat naziplunderaars ermee aan de haal waren gegaan. Of het Rode Leger, dat veel kunstschaten als oorlogsbuit mee terug naar Moskou had genomen... Maar toch, een Dürer!

Het Berlijn van mijn jeugd was een fantastische stad. Ik herinner me majestueuze, betonnen gebouwen en monumenten, brede boulevards en veel trams. Soms namen papa en mama ons mee naar een openluchtcafé en mochten we daar warme chocolademelk drinken en de verrukkelijkste taartjes uitkiezen. Dan keken we hoe onze ouders samen met andere echtparen op de muziek van een orkest dansten. Foxtrottend en walsend zwierden ze over het plein! 's Zomers konden we naar het strand bij de Wannsee om zandkastelen te bouwen en te zwemmen. Of we gingen picknicken in de Tiergarten. En 's winters konden we schaatsen. 's Avonds kwamen er mensen naar ons huis om muziek te maken, te zingen en te kaarten. Als ik dan in bed lag te luisteren, bedacht ik dat er geen enkel ander meisje op de wereld zo veel geluk had als ik.

Papa, jouw opa. Hij was bankier. Doordeweeks ging hij elke dag naar zijn werk bij de bank van de familie, totdat de nazi's hem die afnamen. Hij is niet zo lang en hij is rond. Hij zei vaak dat hij overal van terug kon stuiteren, omdat hij de vorm van een bal had. Hij heeft een prachtige borstelsnor en zijn ogen zijn donker en twinkelen alsof er altijd iets is wat hem amuseert. De violen waren zijn lievelingsvoorwerpen in ons huis. Die bewaarde hij in glazen vitrines

in de muziekkamer. Ze waren heel oud en kostbaar en hadden een schitterende klank. Mijn broer vertelde me dat ik ze nooit mocht oppakken, omdat ik ze zou kunnen laten vallen. Maar dat wilde ik ook helemaal niet. Ik mocht er wel een keer een aanraken, zijn lievelingsviool, omdat ik er voor hem een tekening van had gemaakt. Daarna tekende ik hem terwijl hij erop aan het spelen was en die tekening deed ik voor zijn verjaardag in een houten lijstje. Hoe dan ook, terug naar papa. Ik herinner me vooral zijn mooie, lage stem als hij op de sabbat de gebeden zong, en zijn lach. Hij heeft een volle lach, gul en luid, en als hij voluit lacht, schudt zijn hele lichaam.

Mama, jouw oma. Ze is heel knap en heel zacht. Ze heeft zachte handen en een zachte kus. Als je haar wang kust, voelt haar huid zacht aan. Ze is lang en heeft een smalle taille (waar ze heel trots op is!), een kaarsrechte rug en een lange hals. Ik denk graag aan haar zoals ze was toen ik klein was, voordat de nazi's kwamen, en ze leek te stralen. Ze had een groenzijden jurk die glansde in het licht, en ze droeg parels en diamanten. Als ze liep, ruisten haar kleren. Als ze 's avonds uitging, bracht ze een chocolaatje voor me mee. Als ik dan wakker werd en de chocola naast mijn bed zag liggen, wist ik dat ze weer veilig thuis was. Ze nam me mee uit winkelen en dan glimlachten de mensen en knikten ze even naar ons. 'Guten Tag, Frau H.,' zeiden ze dan. Ik vond het fijn om naar de grote winkels te gaan waar iedereen zijn best deed om haar van dienst te zijn.

Lee, je oom. Hij is mijn oudste broer en hij woont nu in Londen. Als de oorlog voorbij is, ga ik hem zoeken. En als ik hem heb gevonden, druk ik hem heel lang stijf in mijn armen. Hij speelde elke dag piano. Dat was wat hij wilde: pianospelen in een nachtclub. Maar papa zei nee, dus besloot hij prachtige meubels te gaan maken. Toen hij niet naar de universiteit kon (omdat ze daar geen Joden meer toelieten), werkte hij voor papa bij de bank. Hij is een tenor en als ik aan de gebeden denk die we altijd samen zongen, kan ik zijn stem nog horen. Hij is een jaar voor het begin van de oorlog van huis vertrokken. Toen heb ik hem een gedicht meegegeven en een tekening waarop hij piano aan het spelen was. Ik kan haast niet geloven dat dat al drieënhalft jaar geleden is. Er is zo veel gebeurd sindsdien.

Cee, je oom. Hij is mijn middelste broer en hij is bij Dee. Als ik aan Cee denk, denk ik altijd aan zijn viool. Het lijkt wel of ze in mijn gedachten verbonden zijn. Hij lijkt op papa, heel klein en stevig, en hij heeft donker haar en bruine ogen. Hij las me altijd verhalen voor en ik sloop vaak zijn kamer in om zijn boeken te 'lenen'. Hij is een serieuze jongeman en nadat Lee was vertrokken, nam hij zijn taak als 'oudste jongen thuis' heel serieus op. Hij is ook ontzettend moedig. Toen de nazi's kwamen en ons huis in beslag namen, begon Cee met hen te vechten en sloeg hij een van die vreselijke nazi's een bloedneus! Ik weet niet waarom hij die officier sloeg, maar ik vermoed dat het iets te maken had met zijn dierbare violen in de muziekkamer. Ze sloegen hem met een wapenstok op zijn hand en hij deed zijn best om niet te schreeuwen toen ze hem in de vrachtwagen duwden. Het laatste wat hij naar ons riep, was dat we naar Meme moesten gaan, omdat zij ons zou kunnen helpen. Zelfs toen dacht hij nog aan ons.

Dee. Hij is mijn tweelingbroer. Hij vindt het heerlijk om op verkenningstocht te gaan, kaarten te maken en een kompas af te lezen. Verder voetbalt en pingpongt hij en houdt hij van katten. Ik kreeg hem aan het giechelen als ik hem tijdens de sabbatsgebeden kietelde. Ik heb het jarenlang als vanzelfsprekend beschouwd dat hij er was. Ik ergerde me aan hem en we maakten ruzie, maar dat was maar spel. Hij speelde altijd de baas en dan wenste ik dat hij er niet was, zodat ik mijn eigen beslissingen kon nemen. Nu kan ik me dat niet meer voorstellen. Ik heb hem al tweeënhalf jaar niet gezien en heb het gevoel dat ik de helft van mezelf kwijt ben. Ik zou er alles voor overhebben om zijn maffe, lachende gezicht te zien en hem te horen zeggen dat alles goed komt, omdat hij altijd voor me zal zorgen.

Ik zou graag geloven dat Lee veilig in Londen zit, maar de waarheid is dat we nooit hebben gehoord of hij daar ook echt is aangekomen. Papa heeft een jaar lang geprobeerd om erachter te komen, maar het enige wat de autoriteiten hem konden vertellen, was dat Lee de grens met Zwitserland had bereikt. Vorig jaar is mama naar hem toe gegaan. Ze had ondergedoken gezeten bij een katholiek gezin en daar als privélerares voor de kinderen gewerkt. Ze had ook valse papieren

en ik dacht dat ze zo veilig was als in deze krankzinnige omstandigheden maar mogelijk was. Maar ze besloot dat ze naar Lee wilde. Ik geloof dat ook zij het heeft gehaald en dat ik hen op een dag allebei zal terugzien. Ik heb haar niet verteld dat ik zwanger was, want dan zou ze zijn gebleven om voor me te zorgen. En wie weet wat er allemaal nog gaat gebeuren. Onze situatie wordt met de maand gevaarlijker.

Over papa, Cee en Dee weet ik alleen dat ze met de trein naar het werkkamp in Dachau zijn gebracht. Net als mijn oom. Meme heeft nog geprobeerd hen vrij te krijgen, maar het was al te laat: de oorlog was uitgebroken en haar vrienden konden niets voor hen doen.

Door wat ik weet over wat er daarna is gebeurd, denk ik dat ze dood zijn, misschien, mogelijk, waarschijnlijk. We weten van de wreedheden die de nazi's in 'het oosten' begaan en horen afschuwelijke geruchten over de kampen. Maar mijn hart kan het maar moeilijk aanvaarden. Het zijn zulke goede mensen en ze hebben niets verkeerd gedaan. Misschien hoor ik bij de gelukkigen en zal G-d mijn familie bewaren, zodat we weer allemaal bij elkaar kunnen zijn. Ondertussen bid ik elke dag en doe ik wat ik doe omwille van hen, uit respect voor hen en om ervoor te zorgen dat ze, als ze omgekomen zijn, niet voor niets zijn gestorven. Ik bid ook dat jij het zult begrijpen en dat je in de komende jaren zult inzien waarom ik mijn keuzes heb gemaakt, en dat uiteindelijk, als we hebben gewonnen, zal blijken dat het allemaal zin heeft gehad.

Je liefhebbende mama